

Csongvai Éva

SZIMBÓLUMOK ÉS ALTERNATÍV VILÁGOK AZ ERDÉLYI MAGYAR NYELVŰ KULTÚRÁBAN

(1998)

Bevezetés

Dolgozatomban elsősorban azoknak a szövegeknek az értelmezésére vállalkozom, amelyek segítségével be tudom mutatni az erdélyi magyar kultúra elitszereplőinek néhány jellegzetes nyelvi és egzisztenciális megnyilatkozását.

Az elméleti pozíciók jelzése azért fontos, mert ezek segítségével tudom érzékeltetni, hogy a nyelvi természetű megnyilatkozások szimbolikája mennyiben utal a létszituáció egészére, azaz a dialóguspozíciók logikája mennyiben határozza meg az egzisztenciát. Ezt követően mutatok rá Barthes nyomán a különféle kódokhoz köthető szövegeződések természetére, hogy ezeket más és más kontextualizációk segítségével ismét szembesíthessük a valósgkonstrukciók természetével.

Az erdélyi *Korunk*, *A Hét* és a *Helikon* hasábjain 1998-ban napvilágot látott textusok képezik elemzésem alapját. A válogatás pedig azoknak a célzott nyelvi és egzisztenciális jellegzetességeknek a megmutatását szorgalmazza, amik által a hétköznapi életvilág, a tradíció és a szimbolikus alternatívák értelmiségi (elit) beszédpozíciókat meghatározó szerepet töltenek.

Munkám így elsősorban az alkalmazott nyelvészet és az „aktuális hermeneutika” eszközeivel a hungarológiai kutatások egy sajátos aspektusához köthető. Ami magába foglalhatja a hagyomány, a magyar kultúra és nyelv megőrzésének és újraformálásának speciális lehetőségeit. Ezen tapasztalatok összegzése, s a későbbiekben egy tágabb időmetszet és Összehasonlítás keretében történő továbbgondolás beépíthető mind a honi, mind a külföldi oktatás és kulturális élet újragondolásának folyamatába, lehetőséget teremtve új perspektívák, kapcsolatok kibontására.

1. Néhány megjegyzés az elméleti pozíciók természetéről

Az elméleti pozíciók természetének jelzésével azokra az előzetes megfontolásokra szeretnék rámutatni, amelyek az elemzés egészét meghatározzák. Az elemzendő szövegek az életvilág és kultúra szimptomatikus mozzanatait érzékeltetik,

amelyek nemcsak tudásunk forrásait határozzák meg, hanem a közvetítés lehetőségi feltételeit és minőségi elemeit is nagymértékben befolyásolják. Így a nyelv, a közvetítés és az emberi kommunikáció lételmélettel, antropológiával, hermeneutikával, kultúraelmélettel, etikával, esztétikával összekapcsolható mozzanatai is folyamatosan megjelennek a szövegek jellegzetességeinek vizsgálatakor.

Kiindulópontként jelzem a *heideggeri* ontológia nyelvi problémákat megfogalmazó tézisét: „Ám ha egyáltalán még egyszer bekövetkezik, hogy a lét közelében találja magát az ember, akkor előbb meg kell tanuljon a név nélküliben egzisztálni. Egyként fel kell ismerje a nyilvánosság csábítását és a privát tehetetlenségét. Az embernek, mielőtt megszólalna, először újra hagynia kell, hogy a lét megszólítsa, ami azzal a veszéllyel jár, hogy eme igény közepette az embernek kevés mondanivalója van, vagy csak ritkán van valamit mondani. A szó csak így nyeri vissza lényegének értékét, az ember csak így lesz újból megajándékozva a lét igazságában történő lakozásra szolgáló hajlékkal.” Ezt a mottónak is fölfogható gondolatot azért idéztem, mert magába sűríti azt a komplex és bonyolult szituációt, amely a nyelv és lét kérdéskörét, kapcsolódását magába fogja. Ám vizsgálódásaim egészében a konkrét nyelvi megnyilatkozások és egzisztenciameghatározások természetét kísérlem meg bémérni a különböző elméleti fogódzók alkotó alkalmazásának segítségével.

Érdemes figyelni *Gadamer* útmutatásaira a nyelv dialogicitásával összefüggésben, mivel ez az egyik általános szempont, ami mértékadó lehet az elemzések során: „Tehát visszatérünk ahhoz a megállapításunkhoz, hogy a hermeneutikai jelenségben is a beszélgetés eredetisége s a kérdés és a válasz struktúrája rejlik. Az, hogy egy öröklött szöveg az értelmezés tárgyává válik, már azt jelenti, hogy kérdést intéz az interpretálóhoz. Az értelmezés ennyiben mindig lényegi vonatkozást tartalmaz a feltett kérdésre. Egy szöveget megérteni annyi, megérteni ezt a kérdést. Ez azonban, mint kimutattuk, azáltal történik, hogy szert teszünk a hermeneutikai horizontra. Ezt most mint a *kérdéshorizontot* ismerjük fel, melyen belül a szöveg értelelmiránya meghatározódik. Tehát aki érteni akar, annak kér-

deze vissza kell mennie a mondottak mögé. Válaszként kell megértenie őket egy kérdés felől, melyre válaszolnak.”¹

Azért tartom fontosnak ezt a két pozíciót előrevetíteni, mert mind az életbe ágyazott nyelviség (Heidegger), mind a dialogicitás (Gadamer) alapvetően meghatározza azokat a nyelvi struktúrákat, szövegeződéseket, amelyeket az értelmiségi beszédmód kapcsán érzékeltetni kívánok.

S bár jelen dolgozat csak egy szűk időmetszet textusait (1998) vizsgálja, lépten-nyomon előkerül mind az erdélyi magyar nyelvű kultúra és identitás történeti vonzata, mind a honi egybevetés szükségessége.

A társadalomról szóló beszéd értelmezésének többszörösen összetett problémájával szembesítenek bennünket a különböző elitinterpretációk, amik majd a szövegek kapcsán is nyilvánvalóvá válnak. Az egyik lehetséges kérdés az értelmiségi diskurzus történeti alakváltozásaihoz köthető. Ennek szemléltetéséhez a tradíciók és szimbólumok különböző formavariációit választjuk. A hazai elitkutatások történeti perspektívákat felölölő problémalistája a múlt század közepétől egészen a két világ-háború közötti időszakig terjedően érzékeltette azokat a modulációkat, amelyek a pozíció-elitek és tudás-elitek megkülönböztetéséhez kötődtek. Ezek a sajátosságok nemcsak a magyarországi viszonyokat jellemezték, de megjelentek az erdélyi magyar nyelvű kultúrában is. Természetszerűleg még azzal a különös egyediséggel fűszerezve, hogy ebben a közegben nemcsak a tudás-elit és pozíció-elit kettőssége bonyolította az értelmiségi diskurzusokat, de a nyelvi közeg megkettőzöttsége is élesen jelezte a pozíció és érték kettősségét. Jól láttatva azokat az eltéréseket, amelyek érték kategóriákhoz kapcsolódtak, illetve az egyes elitrétegek érintkezéseit, egymásba fonódásait reprezentálták.² De hasonlóan fontos lehet a különböző elitpozíciókhoz kapcsolódó nyelvi és egzisztenciális jellemzők vizsgálata, ami egy újabb összehasonlítás lehetőségét hordja magában.³

S az elit problémalistájának áttekintése és az összehasonlítás keretének érzékeltetése jelzi azt is, hogy milyen nehézségekbe ütközik ma is az elmúlt évtizedek jellegzetességeinek értékmentes és objektív feltérképezése, ami az elmúlt évtizedek történéseit, hatalmi diskurzusformát tekintve majdhogynem magától értetődőnek tekinthető. S ezt mindkét területen megfigyelhetnénk egy komparatív vizsgálat keretében. Mivel egyrészt a legális pozíció-elit hatalmi helyzeténél fogva akadályokat gördített/gördített a tudományos kutatások elé (még ma is jelentékeny a hozzá nem férhető adatok száma),

másrészt az időbeli távolság csak lassan éri el azt a határt, amely már lehetővé teszi az objektív rekonstrukciókat, az ideológiai-politikai előfeltevésektől mentes értékelést. Az elemzés során nem egy hosszú időmetszet szövegeit értelmezem, hanem egy adott időpillanat (1998) jellegzetes megnyilatkozásait. S itt nemcsak a vizsgálódás tartalmi mozzanatainak eltéréseit szükséges jelezni, de a megközelítési mód sajátosságait is. A magánnyelv kimunkálása az értelmiségi közbeszédben, az ideológia tradicionalitásának fokozatos búcsúztatása, a modernizációs ideológia kialakulása együttesen érzékelteti, milyen interpretációs mezőben szükséges vizsgálni az értelmiségi különvélemény és a nyilvánosság szerepét. Vizsgálatom során immáron nem a polarizáció vázolása az alapvető kihívás, nem a hivatalos és nem hivatalos társadalomkép közötti hatalmi-politikai feszültség megjelenítése a perdöntő, hanem azoknak a finom distinkcióknak és nyelvi megformáltságoknak az érzékeltetése, amik jelzik a tradíciókat, a szimbolikus formákat, a kódképzés jellegzetességeit és az alternatív világok nyelvi-egzisztenciális szerveződését.

S az is kérdésként fogalmazható meg az előző munkához kapcsolódóan, hogy mennyiben és milyen formában jelentkezik az értelmiségi nyelvhasználat azon jellegzetessége, amely átszivárog más társadalmi szférák diskurzusaiba is. S mennyiben igaz az, hogy nem az az érdekes, hogy melyik társadalmi csoport beszéli a nyelvet, hogy ki mondja, hanem a *hogyan*. A hitelességet a nyelv, a szavak nyújtják és nem a beszélő tekintélye (pozíciója), sőt ez utóbbi sem marad a nyelvtől érintetlen. Ennek nyomán azt is érzékelhetjük majd, hogy milyen hangoltságú közbeszéddel, sajátos tematizációkkal szembesülhetünk. Elemzésem nem elsősorban a nyelvi-fenomenológiai tipizációkra összpontosít, hanem a tematizációkra, azok sokféleségére és mi-kéntjére.

Végül néhány megjegyzés erejéig kitérek a 90-es évek elitinterpretációinak természetére is. Míg a történeti elitkutatások a rálátás és tudományos távolságtartás igényével születhetnek meg, addig ez csak részben lehet így a jelenünket faggató, értelmező dolgozatokkal. Az alapvető nehézségeket mindebből adódóan abban látom, hogy az elitváltások is csak részben zajlottak le, és a funkcióhoz kötődő értékmodalitások, nyelvi szimbolizációk is csak most vannak kikristályosodóban. Így dolgozatomban témájának szempontjából is fontos azoknak az új nyelvi sémáknak a bemérése, amelyek már nem a pozíció-elit és érték-elit terminológiájához kötődnek, hanem a várakozások és elvárások természetét hordják magukban.⁴ S azt is megfigyelhetjük,

hogy mennyiben érvényes a vizsgált textusok és kontextusok kapcsán az a tézis, hogy a politikai dimenzió túlsúlya háttérbe szorítva a gazdasági, a morális és kulturális dimenziók jelentőségét, a tömegkommunikáció révén aránytalanul nagy esélyt biztosít a politikusok számára az elitstátusz elérésére. A különböző elitpozíciók lehetséges negatív megítélése (így a politikai elité is) az egész elitre is kedvezőtlen fényt vet, s az az óhaj fogalmazódik meg, hogy ne a státushoz kötődő értékelés, hanem a morális és teljesítményelvű megítélés kerüljön túlsúlyba. A szövegekben azt kívánom tetten érni, hogy mennyiben és miképpen épül az újonnan alakuló társadalomdiskurzus olyan kulturális alapra, ami magában hordja az előző évtizedek modernizációs tapasztalatainak kritikáját, és figyel a helyi történeti-nyelvi sajátosságok szerepére.

Érzékeltetni szeretném a folyamatosan létesülő társadalomdiskurzus keretfeltételeit, a fogalmak jelentésváltozásait, a szimbolizációk értéktartományait és az újonnan megjelenő társadalmi csoportok, rétegek nyelvhasználatban is kimutatható jellegzetességeit. Így annak föltárására is lehetőség nyílik, hogy a szövegek „kommunikációs eseményként” értelmezett metaforáit vizsgáljam, hogy milyen jellegzetességeket mutatnak a tapasztalatok érthetővé tételében.

Ennek függvényében ismét megfogalmazható a kérdés, hogy a kommunikációs szituációk, a különböző dialógushelyzetek mennyiben jelzik a nyelv létre irányuló mozzanatait, amelyet ugyan a maga teljességében, tökéletességében sohasem érhetnek el, mégis annak az ideális beszédhelyzetnek⁵ (Habermas) a megközelítése, az adottal való egybevetése apró lépések segítségével megközelíthető.

2. A mindennapi világkonstrukciók nyelvi meghatározottságai

Nézzük először a *Berger-Luckmann* szerzőpáros azon tézisét, hogy a mindennapi élet általános és közös objektívációi lényegében nyelvi kifejeződésükön keresztül képesek tartósan fennmaradni, és a nyelvvel válik a mindennapi élet élétté, mégpedig akkor, amikor megosztom embertársaimmal azokat a tapasztalatokat, amelyek a szemtől szembe szituációkra épülnek. Ehhez kapcsolódik az „itt és most” transzcendálása és a mindennapi élet különböző zónáinak az áthidalása, az értelmes egészé integrálás szándékával.⁶ Jellegzetes mozzanatként szemlélhetők *A Hétben* megjelenő lapszemlék tematizációs variációi. A *Dosalele Istoriei* (10) folyóiratban közölt tanulmány a Román Kommunista Párt 1918-1949-ig terjedő időszakának

azon törekvését vizsgálja, ami a román nemzetállam kialakulását szorgalmazta. Szimptomatikus azoknak a kifejezéseknek a kiemelése (imperialista, gyarmattartó, idegen népek leigázása), amelyek negatív konnotációval rendelkeztek a húszas évek végén (más szituációban 45-öt követő időszakban), valamint azoknak a látszólagosan pozitív folyamatokat jelző formuláknak a hangsúlyozása, amelyek egykoron a Komintern javaslatát tükrözték, s ma is aktuálisak (a különböző népek „önrendelkezési joga”). Ám a tanulmányíró mindezt egy történeti kérdés és ítékezés alátámasztására használja föl, hogy a Komintern aknamunkája vezetett az 1939-es eseményekhez (Molotov-Ribentropp paktum, bécsi döntés). Azért jeleztem a lapszemléből ennek a cikknek a rövid áttekintését, mert ez egyrészt világossá teszi a történeti tradíciók mindennapokat is érintő, azokba belenyúló sajátosságait, másrészt a tárgyilagos tájékoztatás esélyét is felmutatja a kommentár nélküli összefoglaló. Hasonlóan objektív tájékoztatást kaphatunk a jelen politika történéseiről (Curentul 282. Pró és kontra cikkei) jelezve azokat a polarizációkat, amelyek a romániai értelmiségi diskurzust meghatározzák (a Nagy Románia Párt támogatottsága). Kiemelhetjük azt is, hogy annak a bizonyos politikai ellendiskurzusnak hangjai is megszólalnak, amelyek nemcsak az előzőek ellenében fogalmazódnak meg, hanem a politikai extrémizmus (lásd a kommunizmus perspektíváját támogató pártok programját) és az értelmiségi szélsőségek ellensúlyozásának érdekében is.⁷ Jellegzetes a lapszemle tematizációs horizontja. Ahol nem pusztán hazai aktualitások, hanem az egybevetések is helyet kapnak (Csáky Pál Szlovákia miniszterelnök-helyettesének Népszabadság-beli nyilatkozata, a Románia Literara Kelet-Közép-Európát, mint kultúrák dialógusának színterét elképzelő koncepciója a szlovákiai Új Szó magyar nyelvűségének köszöntése, vagy az újvidéki Híd éppen aktuális nekrológiának - Juhász Erzsébet - megidézése)⁸. Mindezek együttesen hívják föl a figyelmet a különböző életvilág-konstrukciók időben és térben látszólag elkülönülő egységeinek egymásba érésére. S ezt a közvetlen közlés lehetőségeinek fölhasználásával való sítják meg. Azaz a kontextualizáció csak ezt követően lép be, s akkor tárul föl előttünk, ha figyelünk a már jelzett történeti összefüggések jelenlétére, az itt és most-tal való egybevetés lehetőségére és az összehasonlítás igényének megjelenítésére.⁹

Egy vita kapcsán arra is érdemes figyelni, hogy azoknak a bizonyos üzeneteknek - amelyek az előzőekben csak mint textuskivágatok közvetítéseként voltak jelen, bár megállapíthatók voltak itt is a tematizációk jellegzetességei -, milyen elsa-

játfítási (dekódolási) problémái merülnek föl. *Ágoston Hugó* a romániai magyar újságolvasó jellegzetességeit” a következő négy pontba foglalta. Elsőként a vegyes képre, a szociológiailag heterogén olvasótáborra hívja föl a figyelmet, másodsorban a látens közvélemény nyitottságáról szól, ami főként a magyarországi hatásoknak és az ifjabb nemzedékeknek köszönhető. Így a hír és kommentár szétválasztásának szükségessége és az impresszionista panaszos sirámok mellőzése lehet az alapja a racionális, értelmiségi újságírói attitűdnek. Majd a demokratikus intézmények jelenlét és az írásokból elmaradó politikai atitációt jelöli meg jellegzetességként. Végül azt, „hogy a politika-ideológiai cenzúra helyét, átvette az olykor éppoly kíméletlen gazdasági cenzúra... A cenzúra pedig (mármint a gazdasági, Cs. É.) közvetlen korlátozó helyén kívül a lélek legsúlyosabb betegségei egyikének: a szervilizmusnak lehet okozója.”¹⁰ Ennek a konklúziója is megszületik, hogy mit követelhet meg minimumként a sajtótól a magyar újságolvasó: „Feltétlenül kulturáltságot, a jobb tartalmi és grafikai színvonalat, a nyelvi ápoltságot, az okavesztett, mondvacsinált anyagok és megoldások mellőzését. Azonkívül - és talán mindenekelőtt - pártatlanságot, de nem az önálló értéktartalmú nézetkifejtés, a véleményformáló eligazítás rovására. A vélemény tartalmilag lehet objektív, formailag azonban nem. Nem véletlen, hogy a vélemény-újságírás is csak azoknak a lapoknak emeli a presztízst, amelyek 'a hírek szolgáltatásában és a pártatlan hírelemzésben is kiemelkedőt tudnak nyújtani', olvasom egy sajtószociológiai cikkben, amely a magyarországi sajtó elkerülhetetlen értékvtátságáról szól”. S hogy mennyire jellemző az újságírás kérdéses pontjainak megajzolása, azt értékelte a cikkre érkező reflexiók is. „Ha egy történész - olvashatjuk *Gáspár Attila* hozzászólásában - évek múlva az újságokból akarja rekonstruálni a múltat, rá fog jönni, hogy nyolc évvel a rendszerváltás után Dolly, a kiónozott bárány jobban érdekelte a romániai magyarságot, mint az, hogy a tévéstudiói mit, mikor és hogyan sugároztak.”¹¹ A saját nemzeti identitás megteremtéséért ekképpen felelős mind az írott, mind az elektronikus sajtó, s azért is egy adott közösség felelős, hogy mondjuk az éppen megjelenő műsorújság címlapján amerikai sztárok vagy Grosu Magdika bemondónő képe tűnik föl. Ezen módosíthat a folyamatos kritika, ezen túl pedig olyan a sajtónk, amelyet megérdemlünk, fejezi be rövid reflexióját a szerző.

De ha még tovább lapozunk *A Hét*-ben, akkor az újságírói szereptévesztés és az etnikai konfliktusok jellegzetes mozzanatai is elének tárulnak. Ám itt már egy átfogó értékelés keretében (a romániai román

és romániai magyar) figyelhetünk a hír és a kommentár összekeveredésének jelenségére, az ellenőrizhetetlen és szimpla hazugságokként értékelhető szenzációkra vagy az amorálisaként tétélezett politikai szférától való elkülönülés lehetetlenségére. S ezt egy társadalmi és újságírói etikai kívánalommal is egybekapcsolja szerzőnk: „A polgárok sokasága kialakítja a valóságos civil társadalmat. Ha a kisközösségek megteremtésével párhuzamosan eltűnnek az önmegvalósítás etnikai jellegű akadályai, akkor csökken az ilyesfajta problémáknak is a jelentősége. Ezek a kisebb közösségek a jövőben jóval fontosabbak lesznek, mint azok a nemzeti keretek, amelyekben ma gondolkodnak. Ekkor az átlag médiafogyasztó igényei is megváltoznak. Mérsékelt lesz a szükséglet a nagypolitikai hírekre, fokozott lesz az igénye a szorosabb környezete, városa, kerülete, községe hírei iránt. Ugyanakkor elvárja, hogy meglegyen hobbijának, szórakoztatásának kielégítése is. Választ tehát egy mértékadó nagy lapot, egy lokális sajtóterméket és egy hobbimagazint. Az újságírónak ezzel a fejlődéssel lépést kell tartania: meg kell teremtenie saját belső, valóságos függetlenségét, sőt: mint a társadalom egyik fontos és nagyobb áttekintéssel bíró tagjának elől kell járnia ebben a folyamatban, hogy már a mai világot, a mostani értelmetlen konfliktusokat, a jelenlegi zavaros politikai viszályokat is a valóban független polgár szemével figyelje és találja a médiákban.”¹²

Ez a tematizációs kérdésfeltevés azonban nemcsak egy vita kapcsán jelentkezik, de folyamatosan jelen van a romániai magyar sajtóban. S itt is központi helyet foglalnak el az elitszerepek és azokhoz kapcsolódó beszédmódok természetét reprezentáló írások. S valóban fontos ezeknek az elkülönült, és így hitelessé tehető diskurzusformáknak a kimunkálása is (átfogó hírtájékoztató, kultúra, magánszféra és hobbi), de most mindezzel összefüggésben csak az elittel kapcsolatos jellegzetességekre koncentrálok.

Bodó Barna Szereppróba címmel közzétett tanulmánya ezt hozza közelbe. „Amikor a kisebbségi azt bizonygatja, mennyire fontos az anyanyelvi oktatás a szellemi önfejlődés szempontjából, átveszi a többség logikáját: magyarázza az álláspontja helyességét annak, aki - úgymond aggódik érte. Demokráciában - remélhetőleg mindenkit az értékelvűség keretei között érvényesíthető önérdék motivál. Miért kell azt hinni a romániai magyarról, hogy eszébe nem jut megtanulni románul, s ezáltal kizárja magát a társadalmi versenyből? A demokrácia ott kezdődik, ahol az ilyen - saját sorsot érintő - kérdés eldöntését az érdekeltekre bizzák.”¹³ Magától értetődően kapcsolódik ehhez a konkrét kérdés-

körhöz az elitszerephez kötődő kíváncsi a keretfeltételek (politikai, jogi) megteremtésére és a helyi elitszerep újraértelmezésére. S az utóbbi esetben a pragmatikus dimenzió hangsúlyozása jelenik meg, ugyanis egy kormányrendelet alapján lehetőség nyílt Temes megyében kétnyelvű helységnevtáblák kihelyezésére (27 településen), és fél év alatt sehol sem kerültek ki a táblák. Bodó Barna azt a következtetést vonja le, hogy a helyi elitnek a kisebbségi kapcsolatháló megszervezésén és az információs csatornák felhasználásán túl a konkrét érdekérvényesítő és döntéshozatali szervezetekben is szerepet kellene vállalni. Ez a kettősség természetesen természetesen egy másba fonódik - kapcsolódva a szerzőhöz -, s ennek jellegzetes formái meg is jelennek a különböző szövegek közvetítésével. Hogy ennek milyen konkrét formái vannak, azt a következőkben vizsgálom.

3. A tradíciók szimbolikái és a tematizációk jellegzetességei

A kultúra természetének rekonstrukcióját - a korokban megjelenő szövegek vizsgálatával összefüggésben - egy elméleti probléma érzékeltetésével indítom. Amely kettős, mert a cassireri kérdésfeltevés nyomán megkísérlem „igazolni”, hogy miért is voltak oly fontosak a szimbolikus formák közvetítései az elmúlt évtizedekben, s miért azok ma is. Másrészt ehhez kapcsolódva kívánom érzékeltetni, hogy milyen komplex aktuális hermeneutikai értelmezések lehetnek segítségünkre a különböző szimbolikus tematizációk bemérésekor.

A kultúra jelenségeiben - a beszédszituációktól a nyilvánossági formák által megmutatkozó térig - a tárgyak, dolgok, cselekedetek, szándékok már nem közvetlen a szemlélet és értelem kategóriái révén konstituálódnak. Az érzékelés szférájában megragadható szisztematikusan rendezett szimbólumok megteremtése révén formálódnak a szemlélet és értelem kategóriái, amelyek az érzéki benyomásoknak objektivitást kölcsönöznek (Cassirer). Habermas reflexiója ezzel kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy Cassirer ezzel a fordulattal azt is demonstrálja, hogy a szimbolikus formák nyelve gazdagabb, mint tapasztalati tudományok használatára konstruált jelrendszereké. Ezzel összefüggésben az a következtetés is megengedhető, hogy a különböző szimbólumrendszerek egyaránt perspektivikus igazságigénnyel lépnek fel, az igazság tekintetében sajátos elsőbbségét elveszti a tudomány, mivel reflexíve - ámbár korlátozottan - a filozófia ezt magának tartja fenn. „Igaz megismerés” már csak a szimbolikus ábrázolás transzcendentális feltevélei tekintetében lehetséges, az ábrázolt tekintetében

ben nem. A szimbolikus formák által artikulált képi világok közvetítésével látjuk meg, s bennük bírjuk azt, amit valóságnak nevezünk: mert a szellem előtt feltáruló legmagasabb objektív igazság végül is nem más, mint a saját tevékenységének formája (Habermas).¹⁴

Három különböző szimbolizációs formát kísérek meg érzékeltetni. Az átfogó tradicionális szimbólumot (Bolyai János és Tamási Áron), a poétikumhoz kötődő narratív jelképiséget (kulturális, irodalmi, egzisztenciális, nyelvi) és a kiáltásszerű figyelemfelhívó szimbolikát.

Toró Tibor a Bolyai-szimbólumot és Tamási Áron alakját köti össze egy esszéjében *Az emlékezés* (175 éve, 1823. november 3-án írta meg Temesváron Bolyai János azt a már matematikatörténeti jelentőségű levelét, amelynek végén az annyit idézett híres sor olvasható: „...semmiből egy új, más világot teremtettem”) és az **aktualitás** egybekapcsolása (100 éve született Tamási), olyan párhuzamok kimunkálására ad lehetőséget Toró Tibornak, amelyvel élővé teheti, kibonthatja a valóban fontos tradicionális szimbólumkomplexumnak a jelentőségét. Itt is megjelenik a „sanyarú sors” ellenére létrejött értékteremtés, a tudós értelmiségi felelőssége és a világ tudományához, kultúrájához való hozzájárulás (Bolyai) első pillanatra patetikusnak tetsző megnyilatkozása. Ám mindez olyan hiteles összefüggésben, ami magába fogja a történeti dimenziókat (Mikes, Apáczai, Kőrösi Csorna), s utal a jelen erkölcsi kihívásaira is. Tamási Áron 1929-es beszédét idézi (Benedek Elek halálakor tartotta), ahol ezt olvashatjuk. „Csaknem Jézus tanítványa volt. Erdély csak egy öböl, sötét, nyugtalan, viharos, de mégis az egyetlen, amely számunkra adatott. És mikor a sors szelei legjobban zaklatták ennek az öbölnek a vizét, akkor jött ő ide. Amikor gyáva vitorlások menekültek erről a fekete vízről, akkor vitette ő ebbe háborgó öbölbe magát: hajó nélkül, csónak nélkül, derékvő nélkül, a maga két úszó karjában és Istenben bízva egyedül, és állotta a viharokat mégis... Végigcsinálta az isteni játékot, jobban és igazabban, mint Erdélyben bárki... Testvére a régieknek, akiket úgy szeretett: Apáczainak, Mikes Kelemennek, Kőrösi Csornának, a keveseknek, az örökké élőknek.” Ez az idézet alkalmat ad szerzőnknek a Bolyai-szimbólum és Tamási alakjának egymásba kapcsolására, érzékeltetve azt az imperatívuszot, ami kultúra időbeli folyamatosságához és szervezéséhez kötődik.

Lászlóffy Aladár *Félrevert kultúrák* című rövid esszéje a következő hangütéssel indít: „Öz van, verik a diót, kongat a kollégium, kongatnak repedt fazékkal a kikiáltók. Jöjjetek s nézzétek. Nem

a harangot verik félre. Ugyanis mit ér a múlt agy-mosott népeknek, nemzedékeknek itt, ahol a 'történelmiség' hol megtartó erő, hol további véres civakodást okozó vírusnak bizonyult s gyógyítására, levezetéséért, a kátyúból való kivezetés gyanánt már mindkét véglettel megpróbálkoztak, elméletben és gyakorlatban is: múltcentrikus őrvongóvá vagy feladásra, feloldódásra fogható, kapható zsisbadt-tá tenni őket, egyenként és egyetemlegesen.¹⁵ Mindez azt mutatja, hogy a múlt történelmi tradíciója, de a jelenbeli kérdésfeltevések is meghatározóak az értelmiségi beszédmód tekintetében.

Az irodalom diskurzusában is megjelenik az előzőekhez hasonló hang. *Bertha Zoltán* így jellemzi az új lehetőségeket: „A be nem váltott hitek, illúziók, bizodalmak légkörében, a kiszolgáltatottság tartós szerkezeteinek és a sorsállandóság elemeinek a működése közepette újra aktualitása, egzisztenciális relevanciája és történelmi jelentősége van és lehet a közösségi sors- és gondtapasztalás, a kollektív önazonosság alapvető jellegzetességeiről (veszélyeztetettségéről és esélyeiről) szóló hiteles beszédnek...¹⁶ Ezzel összefüggésben a szellemi kulturális kapcsolatok szerepe is fölértékelődik, ami megtermékenyítő hatással lehet az irodalmi formaktartalmakra és jelzett közösségi sors- és gondtapasztalat adekvát nyelvi megfogalmazásaira is. Miként az autonóm individuum példája is megjelenik *Lászlóffy Aladár* Szilágyi Domokos megidézése kapcsán: „Mert lehet, hogy tehetségünk sosem mostoha, de még vele, érte, általa élve is lehet korunk a szenvedés kora. Amit viszont ő korábban befejezett, elvégzett, teljes kincsünké tett, a magyar poézis szatmári, nagysomkúti, bukaresti és kolozsvári tartományává, arról az juthat eszünkbe - az ilyen évfordulókon is -, hogy végre ismét van valamink, ami nemcsak gyász, panasz, letargia, de tartós és tartásos ünnep, a tisztaság.¹⁷ A nyelv újraformálása, egyedivé és élővé tétele nagyban függ a beszédfórumot teremtő egyéniségektől (Sz. D. ilyen volt), akik nemcsak egy adott időpillanathoz kötődően fogalmazzák meg kérdéseiket, de az itt és moston túlmutató perspektívákra is rámutatnak.¹⁸

A Helikon folyóirat számainak élén jellegzetes, felütés- és kiáltásszerű idézetek hívják föl a figyelmünket az éppen aktuális hangoltságra. Ez érzékeltethető az *éppigylét* metaforikus megjelölésével „Az ég borult. Most minden front beáll” (1998. okt. 10.) a *sorstörténekek* kiszámíthatatlanságával „is-tennél rezzen kártyalap” (1997. jan. 25.) az erkölcsi enigma és alternativitás megfogalmazásával „Kiegyeztünk, megegyeztünk, úgyse hagyjuk.” (1998. jún. 25.) az *ünnep* idejének és *természet* idejének szembesítésével, az adott *jelen* rögzítésével

és az *utópikus* szándékoltság kipoentírozásával „Mormolnak szelei a fagyos északnak” (1998. dec. 25.) „Zátornyra futnak rátarti nagy álmok.” (1998. dec. 10.), valamint a *meditáció* és *cselekvés* jelentőségének megmutatásával „Nemcsak a szem, a csönd is lát (1998. júl. 10.). „unt fecsegések, sok hamis esküvés” (1998. nov. 10.). Ezzel a jelzészerrű áttekintéssel azt kívántam demonstrálni, hogy a *mondott*, azaz a szövegben megjelenő mindig többet is rejt magában, mint tényszerű közlést, mivel utalhat a *mondásra* s így lehetőséget adhat a szimbolikus struktúrák élővé tételére. S ez nemcsak a poétikai univerzum határain belül válhat érvényessé, mert láthattuk, hogy a különböző kulturális tematizációk is fokozott szövegértésre tarthatnak számot, ha a már jelzett metaforikus és költői-nyelvi hatásokkal élnek. Ezzel azt is szerettem volna érzékeltetni, hogy egyrészt valóban fontos jellegzetességként fogalmazódhat meg a pátosztól és üres utópiáktól mentes racionális értelmiségi diskurzus, ám az is megfogalmazhatóvá válik, hogy ezzel összhangban változatlanul különös jelentőséggel rendelkeznek a szimbolikus formák közvetítései.

4. A nyelvi kódok hálói

A dinamika és struktúra jellegzetességeit első megközelítésben *Barthes* adaptációját figyelve rekonstruáljuk. Egy olyan olvasat lehetőségét bontjuk ki így, amely hűséges marad az írhatósághoz, nem zárja le a statikus struktúrákat; ekképpen nem egy „modell” vagy „norma illetve normaszegés” feltárása, regisztrálása válik lehetővé, s célként sem ez fogalmazódhat meg, s nem a narratológiai avagy poétikai törvényszerűségek kerülnek előtérbe, hanem egy olyan perspektíva tárulhat föl - töredékes, más szövegek és kódok közvetítésével - amelyek enyészpontját mind hátrébb toljuk, s varázslatos módon feltérképezzük.¹⁹

A kommentár barthesi szellemében öt kód rekonstrukciója, értelmezése jelenhet meg feladatként. A *hermeneutikai kód*, amellyel egy enigmát hozunk létre és oldunk meg a szövegben; a *szemikus kód*, amely a témákat határozza meg; a *szimbolikus kód*, mely az a szféra, ahol a jelentések sokrétűvé és megfordíthatóvá válnak; a *proairetikus kód*, amely a cselekvést és viselkedést határozza meg; s végül a *kulturális kód*, mely társadalmi és tudományos információt nyújt.

Határ Győző enigmája a hermeneutikus kód jegyében a régi szép idők színét és visszáját egyszerre jeleníti meg: „ó, azok a régi szép idők, amikor a Fenyítettnek a fenyítést, a megfenyítettetés után meg kellett köszönnie! Azok a paradicsomi szép idők!...

Ó azok a boldog idők, a sohavolt régi szép idők, amikor Ugyan éltünk, mint a mesében Marci: H e v e s e n ! Azok a meseszép mennyei messzeségben feltündöklő, soha vissza nem térő, bimbó iskátulyába csomagolt, arany papírba göngyölt, selyem-arany szalaggal felpántlikázott régi szép idők...²⁰

Kibédi Varga Áron témamegjelölése a szemikus kód meghatározó jellegét vetíti elénk: „Az európai egységet ma viszont olyan emberek és népek akarják, akik ettől gazdaság, és politikai előnyöket várnak, de akik saját - elsősorban kulturális - hagyományait nem akarják feladni. Ez az évszázados hagyományokon alapuló kulturális diverzitás jellemzi Európát.”²¹

A szimbolikus kód azon jellegzetességeit láthatjuk a következő szöveg kapcsán, mely a fogalmak sokrétű és polarizációs természetére mutat rá: „Az ungvári Pánsípban Balla D. Károly egy három éve megjelent könyvről ír kritikát. *A töredék hazácska* 'beszédes című antológia' a kárpátjai magyar költők haza-komplexusát mutatja be. Balla D. Károly szerint 'igaz ugyan, hogy a kötetke siker-könyv lett, és talán híven reprezentál egy domináns, poézisünkre igen jellemző irányultságot, ám az is igaz, hogy a hitvallások és tanúságtételek ezen sokasága nemcsak megrendítő, hanem így, egymásra halmozódva egyszersmind riasztó is.' Balla kritikája durva, de talán az erdélyi költők is tükörbe nézhetnének: „mintha a kárpátjai magyar költőknek krónikus, gyógyíthatatlan haza-komplexusa lenne, s így hiába ír akár magányról vagy halálról, akár szerelemről vagy rügyfakadásról - mindenről saját hontalansága jut eszébe'. A sebek élkaparása vált a költők legfontosabb foglalkozásává.”²²

A proairetikus kód jellegzetes példái az elektronikus internetes jegyzetek lehetőségeiről szóló tudósítás vagy a konkrét szituációt meghatározó beszéd és természetesen a hermeneutikus és szemikus kódok továbbértelmezéseiből adódó újabb kódok is magukon viselik a proairetikus kód jellegzetességeit.

Végül a kulturális kód azon mozzanatait idézem, melyek mind a társadalomról és a tudományról való tudásunkat éppúgy reprezentálják, mind a nyelvi jellegzetességek szerepét, kiemelve az egyes kódok lehetséges egymáshoz kapcsolódását. „A minoritárius kritika valamennyi válfaja a kisebbségi tapasztalat elsődlegességét, a világfelfejtésnek sajátos, partikularitást biztosító, nyelvi perspektivizmusát hangsúlyozza. Elképzelhető tehát olyan látószög, illetőleg beszédhelyzet, amelyből szemlélve a kisebbségi lét élménye egy általános létmegértés gondolati alapjául szolgál. E nyelvileg közvetített látószögből a közvetített beszédben a kisebbségi mi-

volt nem a jelenben való lét értelmezésének egy vonatkozásaként, hanem e jelenben való lét értelmezéseként jelenik meg... „A posztmodern érzékenységgel, annak ellenére, hogy érvénytelenítette az irodalmi mű emancipatorikus, modern elkötelezettségét, ajtót nyitott az irodalmi gyakorlatban formálódó nyelvi kultúra, nyelvi praxis másfajta értelmezésének. Azzal, hogy megszüntette a nyelviség passzivitásba szorult, tükörlétkébe, alárendeltségbe préselt állapotát, a nyelvi kultúra konstitutív, teremtő dimenzióit hangsúlyozta.”²³

Mindennek azt gondolhatjuk hozzá, hogy nem annyira a kódok jellege a fontos, s nem is annyira az, hogy pontosan meghatározhatóak, szétválaszthatóak legyenek, sokkal inkább annak az összefüggésnek a kiemelése, hogy a szöveget különböző kódok strukturálják. S a kódok szerzői és fogadói együttesen jelzik, érzékiesítik a folyamatokat, s ezáltal kérdezzük rá az egybejátszások természetére. „Az öt kód egyfajta hálózatot hoz létre, egy toposzt, amelyen az egész szöveg átfolyik (vagy inkább menet közben szöveggé válik).” S mi is láthattuk a rövid áttekintés kapcsán, hogy az egyes kódok, amelyek meghatározták a szöveget, többszörös érintkezésben voltak más kódokkal. Elég, ha arra utalok, hogy a hermeneutikus kód szinte minden kultúrával összefüggő textusban jelen van, mivel ez a társadalmi alrendszer és az a nyelv, amely által a közvetítés megvalósul, mindig magában rejtő az a többlet, amit csak az értelmezés kapcsán tudunk felszínre hozni. De hasonló kapcsolatot fedezhetünk fel a szimbolikus kód és a cselekvést meghatározó proairetikus kód között, mivel az előbbi mintegy lehetséges imperatívusként van jelen, abban a reményben, hogy gyakorlati történések következnek be megjelenését követően.

5. Az alternatív világok megközelítési módjai

Ricoeur alapintenciói a következő fogódzókat felruházva²⁴, hozzájárulhat egy ellentétpárok által mozgásba hozható erőter felrajzolásához. Két alapértelmezést kamatoztathatunk mi is az ellentétpárok *ricoeuri* értelmezésével összefüggésben. Egyrészt a szituáció szerzői szándékához, a beszédaktus mikéntjéhez viszonyíthatunk, másrészt a világ kategóriája jelezheti azt a folyamatot, ahol a szöveg olvasója elszakadhat a pragmatikus és referenciális kötődésektől, s világban való létünkre reflektálhat. Ezt a kettősséget érhetjük tetten *Bálint Tibor* szövegében: „A fiatalok annyira heroikusan fogták föl a maguk elhivatottságát, hogy rögtön szembe

akartak nézni az előttük járókkal! Általában, mert egy Kós Károllyal nem lehet szembenézni. S egyik poéta bedobta ezt a fogalmat, hogy a tiszták mi vagyunk, mi vagyunk a tiszták! Eltűnődtem. Te jó isten, ezt én is elmondhatnám. Vagy Kányádi nem tiszta, vagy Fodor Sándor nem tiszta? 'Mutassátok meg a megalkuvók sorait.' Megbocsátok a fiataloknak, ne is elégedjenek meg semmivel. De ez a megfogalmazás, hogy ők a tiszták, valahol kicsit szembeköpése az előttük járóknak, akik azért már megküzdöttek az életben valamikkel, és nem is akárhogyan. Ennek erkölcsi értékét kétségbe vonni, és magukat tartani avantgárd tiszta csapatnak, ez a mai napig megmosolyogtató, vagy amikor az embernek rossz kedve van, ingerlő dolognak tűnik. Sok tehetséges fiatal jelentkezett az utóbbi években. Ezek iskolázott emberek, formakultúrájuk van. Kicsit azonban az a bajom velük - persze, nem általánosítani akarok -, hogy nem témájuk a társadalmi nyomorúság, amelyben sajnos ma is leledzünk. Egy kicsit a formát tapogatják, az obszcenitás jobban érdekli őket - és ismét tisztelet a kivételnek. Sokszor általuk írt bántóan frivol sorokat olvasok. Van, ami ebből irodalom, s van, ami nem ocsú, szemét, sosem lesz értéke."²⁵

Ennek, mint egy ellenpólusául szolgál *Borcsa János objektív méltatása Kovács András Ferenc-Tompa Gábor Depressio Trsanssylvania* kétbalkézes szonettek című munkájáról, ahol a szatirikus és ironikus hang, a sokakat irritáló megjelenési mód (+ lúdtalpra magyar) lehetséges értelme kerül előtérbe, jelezve a nyelvi játékok életmintákat meghatározó mozzanatait. „Mindezt egyetlen vers is jól példázta, a *Kisústi sügérköszörű* című. A verscím maga is egy jól sikerült abszurdítás, s ugyanakkor azt a nagy ívű változást is érzékelteti - Tóth Árpád egyik verscímét, az Esti sugárkoszorút fordítván fonákjára - mely a magyar lírában mondjuk a nyugatos, klasszicista eszménytől századunk végpontjára bekövetkezett, továbbá, hogy a költő a kisszerű létövezetek és emberi érzések közepette kell hogy versének érvényt szerezzen: 'Sötét tervek szövődnek ellened, / szomorkás vagy, mint a pókhálón a légykosz: / nincs többé szellemed, se jellemed... / lparkodj inkább kisfiam, ne légy rossz! / Mint szent tehént kell verset ellened, / habár a Parnasse többezernyi léghossz, / s honfik divatja lett a „nem lehet”: / dilettántizmus s egy csipetnyi éthossz."²⁶

Az alternatív életvilág szimbolikus megalapozásának két irányból érkező reflexiója után érdemes az életvilágot alapjaiban meghatározó jellegzetességekre is utalni. *Balázs Bence* a következőkkel indítja a *Pénz kell, nem kultúra...* című írását: „Egyáltalán beszélhetünk kultúráról és mai fiatal-

ságról? Van valami kapcsolat közöttük? Mert egyértelműen olyan világot élünk, amelyben az egyetlen mozgatórugó a pénz. Nem az számít, hogy ki mennyire művelt, hanem hogy kinek mennyi a dohány a zsebében, na meg a mobiltelefon s a lehetőleg minél modernebb autó. Az otthoni tévéről és videóról már nem is beszélek, hisz az annyira hozzászoktunk, hogy nélküle már el sem tudjuk képzelni az életet. Persze mi is gyakran érezzük, hogy ez így nem jó, valamit változtatni kellene... Egyszóval a kultúrával hadilábon állunk. Hogy ez kinek a vétke? A mieinké vagy szüleinké, tanárainké? A társadalomé. Hisz nekünk pénz kell, nem kultúra. Hogy a pusztá fizikai munkást jobban fizetik, mint az egyetemi végzettséggel rendelkezőt, miért is vonzódjon a fiatalság a tanuláshoz, a kultúrához. Magunknak tanulni nagyon jó, de belőle nem lehet megélni. Mi pedig csak azt látjuk, s ráadásul kényelmesek vagyunk... Ráadásul! Nálunk a kulturálatlansághoz még egy jelenség is hozzátartozik: az értelmiség tömeges kivándorlása. Megszámolhatjuk, hány kiváló embert adtunk a Nyugatnak, mi pedig maradtunk a keserű örömmel. Azok pedig akik itt maradtak, talán túl kevesen maradtak ahhoz, hogy valamit igazán tenni tudjanak, s talán túl hamar belefáradtak a tenni akarásba."²⁷ S hogy ez mennyire így van a különböző diskurzusokat közvetíteni hivatott lapokkal összefüggésben, azt jelzik azok az értelmezések, amelyek a nyugati profitorientált média-szemlélet meghatározott kereteit hivatottak képviselni, s ahol értelemszerűen nem azok a problémák jelennek meg, amik a kisebbségi lét és nyelvhasználat fókuszpontjában sűrűsödnek."²⁸

Az alternatív világok megteremtésével összefüggésben fontos jelezni a színházi világ kritikai visszhangjának azon tendenciáit, amelyek eltérnek a nagy szimbolikus narratívák közvetlen befolyásolási szándékától. *Kacsir Mária* objektív tudósításai, bírálatai jelzik ezt a vonalat. Ezek a textusok nem az analógiákkal és az „itt és most” nyomorúságával átszótt tudósítások, hanem az immanens értékelés eszközét előhívó szövegeződések. Ezzel azt is érzékeltetve, hogy az autonóm és alternatív szféra megteremtése a textusszövedékek (darabok) és a megjelenítés közvetlen formái segítségével is megvalósítható."²⁹

Mindezeket a szövegeket és egzisztenciamegnyilatkozásokat értelmezhetjük annak a messzemenően jelen lévő perspektivikus igénynek a célzott és tényleges értelme alapján, amely utal a küldő és befogadó közötti mindenkor távolságra (nemzedéki beszédmódok közötti konfliktus, gazdaság és társadalom kettőssége, a szimbolikus világok - így a színházé - alternatívája). S ez már át is vezet ben-

nünket a lépten-nyomon kísérő hermeneutikus reflexió kérdésség. Mivel - mint azt Gadamer igen plasztikusan írja - az utólagos megértés mindig elvi fölényben van az eredeti produkcióval szemben, s ez még ebből az időtávlattól is megmutatkozik, különösen pedig a társadalmi-kulturális szituáció eltéréseiből, mely háttértudás és motiváltság keretében rekonstrukciómát végzem. Az értelmezőnek és az alkotónak - jelen esetben a szimbólumkonstrukciók, kódhálók készítőinek és alternatív narrációk kimunkálóinak - megszüntethetetlen különbsége íródik le, alkotódik újra az értelmezés során. Amelyben már benne van az a történeti horizont tárgulásából adódó tapasztalattöbblet is - írja Gadamer -, amivel az adott időben a szerző és a befogadói közösség még nem rendelkezhetett. Így az aktuális hermeneutikai megértés sohasem csak reprodukív, mindig jelen van benne a produktivitás. S ez kijelölhető a hatástörténeti elv narratív természetének vizsgálatával, aminek példáit láthattuk a tradíciók és szimbólumképzések különböző variációi kapcsán, valamint a kódok és az alternatív világok egymásba fonódó természetének érzékeltetésekor.

Összegzés helyett

Az alternatív világok különböző formavariációi, a megközelítések és beszédmódok konkrétan is utaltak arra, ami dolgozatom célkitűzései között szerepelt. Olyan kérdéshorizontok mutatkoztak meg a társadalomról és kultúráról szóló értelmiségi diskurzusban, melyek jelezték a két, szándékaiban érintkező, de nyelvhasználatában eltérő megnyilatkozási formát.

Az értelmiségi beszédmód egyik alapjellegzetessége volt a túl-patetikus irodalmi beszédmód idézőjelbe tétele. Ezzel összefüggésben a valóságos cselekvés orientáltság szükségessége is megmutatkozott. Ám a tematizációk bemutatása, elemzése, azt is világossá tette, hogy az értelmiségi beszédmód funkciójának változásával - demokratikus társadalmi nyilvánosság és új, közvetlen kommunikációs csatornák megteremtése - nem szorultak végérvényesen háttérbe a szimbolikus formák közvetítései. Az életvilág hiteles leírása és a kiüresedett szimbólumok újraélesztése, újrafogalmazása együttesen jelezte az értelmiségi beszédmód különböző változatait. Láthattuk azt is, hogy az elitcserék magától értetődő jelenségeként tűnt föl az ironikus beszédmód, ami azonban nem önmagáért való: csak azt a bizonyos helyzetet tükrözi, ami a modern és „késő-modern” szituációk velejárója.

S az is nyilvánvalóvá vált, hogy ez az elemzés

csak az első fázisa egy átfogó, tágabb időhorizontot és különböző kulturális szituációkat megjelenítő munkának. Mert csak ennek segítségével lehet megmutatni a rekonstruált alternatív világok és szimbolikájuk nyelvi és egzisztenciális vonatkozásait.

Jegyzetek

- 1 Hans-Georg Gadamer (1984) 259. o.
- 2 Vö. Huszár Tibor: Tagváltás az Akadémián és a tudás-elit (1920-1943) (1993) Valóság 8. szám, uő. A hatalom rejtett dimenziói (1995) Akadémiai Kiadó Bp.
- 3 Hasonlóan fontos a gazdasági elit normalista és realista meghatározottságainak elemzése vagy a rendes, zárt elitformációk, mint a katolikus vagy a katonai elit történeti jellegzetességeinek feltárása. Lengyel György: A gazdasági elit a két világháború között. (1993) ELTE Szociológiai Intézet, Bp. Gergely Jenő: A katolikus elit Magyarországon (1919-1945) ELTE Szociológiai Intézet, Bp.
- 4 Csepeli György-Örkény Antal: Az elitinterpretáció kognitív és társadalmi meghatározói a mai Magyarországon (1993) Valóság 12. szám
- 5 Habermas (1995 b) 93-97. o.
- 6 Vö. Berger-Luckmann (1998) 56-64. o.
- 7 Lapszemle 1998. december 17. A Hét 2. o. Barabás István 8 Uo.
- 9 Lapszemle 1999. január 7. A Hét. 2. o. Barabás István
- 10 Ágoston Hugó: A romániai magyar újságolvasó 1998. május 7. 1. o.
- 11 Gáspár Attila: Széles Anna, hol vagy? 1998. május 28. A Hét
- 12 Márványi Péter: Az újságíró szereptévesztése és az etnikai konfliktusok. 5. o.
- 13 Bodó Barna: Szereppróba. 1998. április 30. A Hét 3. o.
- 14 Habermas (1995 a) 17-18. o.
- 15 Lászlóffy Aladár: Félrevert kultúrák. 1998. október 10. Helikon 1. o.
- 16 Bertha Zoltán: Körkép a mai erdélyi magyar irodalomról 1997. január 25. Helikon 1. o.
- 17 Lászlóffy Aladár: A tiszta költő. 1998. június 25. Helikon 1. o.
- 18 Vö. Pomogáts (1987) 151-182. o.
- 19 Vö. Barthes (1997)
- 20 Határ Győző: Régi szép idők. 1998. május 25. Helikon 1. o.
- 21 Kibédi Varga Áron: Csak úgy őrizhető. 1998. április 10. Helikon 1. o.
- 22 Sz. G.: Ellenhaza? Hiányhaza? 1998. Korunk 1. szám 126. o.
- 23 Faragó Kornélia: Minoritárius beszéd és modernitás. 1998. Korunk 7. szám 95-99. o.
- 24 Ricoeur a sassueri jelcentrikus megközelítés és a saját kijelentéscentrikus szemantikájának rehabilitálásaként érti a fogalmat, ami különböző ellentétpárok (objektívizmus-szubjektívizmus, logícizmus-historizmus, szemantikai autonómia-szerzői jelentés, publikus-privát, ismert-ismeretlen, beszéd-írás, szituáció-világ stb.) értelmezése kapcsán tehető élővé. Vö. Ricoeur (1976) és Ricoeur (1995).
- 25 Bálint Tibor: A tükörponty és az avantgárd 1998. május 14. A Hét.
- 26 Borcsa János: Erdélyi kor- és kórrajzok 1998. december 3. A Hét. Vö. még Nagy (1995) 9-15. o. ahol az autonóm művészet jellegzetes vonásainak képét kapjuk, s ezt egybevetjük a hagyományosan zárt és valóságelvű műtípusok jellegzetességeivel.
- 27 Balázs Bence. Pénz kell, nem kultúra... 1998. Korunk. 6. szám 94-95. o.

28 Vö. Valentin Negoita: A vállalkozók filozófiája: a profit. 1998. Korunk. 3. szám 119-123. o.
 29 Kacsír Mária: Zűrzavar, romlás és iszony. 1998. március 26. A Hét 8-9. o., Fortinbrasé lesz az ország 1998. június 11. A Hét 8-9. o., Szerzők, címek, fényképek 1998. november 5. A Hét 8. o. Vö. még Fordulatok. Hungarian Theaters 1992. 129-144. o., ahol a Bérczes László Tompa Gábor munkái kapcsán a modern és avantgárd hagyományok meghonosítására mutat rá, ami szemben áll az erdélyi magyar színjátszás hagyományos funkciójával.

Irodalom:

Barthes, Roland (1983): Mitológiák. Európa Könyvkiadó, Bp. (1997) S/Z Osiris-Gond, Bp.
 Berger, Peter-Luckman, Thomas (1967): The Social Construction of Reality. London, magyarul A társadalmi valóság felépítése (1998) Józsvöveg-Hiánypótló, Bp.
 Cassirer, Ernst (1923): Philosophie der Symbolischen Formen. Berlin
 The Myth of the State (1946) Yale University Press, New Haven. Magyarul In: Politikai antropológia, A modern politikai mítoszok szerkezete 37-56.
 Gadamer, Hans-Georg (1984) Igazság és módszer. Gondolat, Bp. (1991) Szöveg és interpretáció. In: Szöveg és interpretáció szerk. Bacsó Béla. Cserépfalvi, Bp.
 Habermas, Jürgen (1981) A hermeneutika univerzalitás igénye

Helikon 1-2. szám A társadalomtudományok logikája (1995 a) Diszkurzív etika (1995 b) szerk. Felkai Gábor Miskolc Egyetemi Kiadó
 Heidegger, Martin (1994) Levél a Humanizmusról. In: „... költőien lakozik az ember” T-Twins, Szeged
 Hirsch, Erik: (1967): Validity in Interpretation. Yale University Press, New Haven-London
 Huszár Tibor (1990): Mit ér a szellem, ha... Szabad Tér Kiadó, Bp.
 Kuczi Tibor-Becskeházi Attila: Valóság '70 Scientia Humana Bp.
 Márkus György (1992) Kultúra és modernitás. T-Twins-Lukács Archivum, Bp.
 Nagy Pál (1995): Az irodalom új műfajai. ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézete-Magyar Műhely, Bp.
 Pomogáts Béla (1987): Jelenidő az erdélyi magyar irodalomban. Magvető, Bp.
 Ricoeur, Paul (1976): Interpretation Theory. Texas.
 Bibliai hermeneutika (1 1995) Hermeneutikai Kutatóközpont, Bp.
 Schleiermacher, Friedrich (1990): A hermeneutika fogalmáról (1990). In: Filozófiai hermeneutika, Bp.
 Sumpf, Joseph (1975): Nyelvészet és szociológia. In: Szépe (1975) 49-61. o.
 Szépe György szerk. (1975): Társadalom és nyelv. Gondolat, Bp.
 Várszegi Tibor szerk. (1991): Fordulatok. Hungarian Theaters 1992, Szeged
 Wardhaugh, Ronald (1995): Szociolingvisztika. Osiris Századvég, Bp.

